

Rauna Kuokkanen, PhD

Mii lea sámiiid buresbirgejummi?

Geahčaduvvon riikkaidgaskasaš álgoálbmotkonteavsttas

Rauna.kuokkanen@gmail.com

Sámás: Ellen Näkkäljärvi

Sámi Soster-searvvi 10 jagi ávvudanseminára

Anár 21.4.2008

Buorit ávvuseminára oasseváldit, gudnejahttojuvvon guossit ja SámiSoster -searvvi lahtut: Hálidan bealistan sávvat váimmolaččat lihku SámiSoster -searvai ja dan 10 jagi doaibmaáigodahkii. SámiSoster -searvi lea máŋgga ládje leamaš bálggesčuollin sámii servodaga buresbirgejummi ovddideaddjin ja searvvi oktan dehálaš bargun lea leamaš buktit ovdan buresbirgejummai gullevaš jearaldagaid.

In leat sámii buresbirgejummi áššedovdi iige dat leat njuolga mu dutkanfáddá. Dat lea goitge fáddá, man lean muhtun veardde smiehttan eará dutkamušaid oktavuodas, earenoamážit mii guoská sámii nissonolbmo sajádahkii ja diliide. Nuppiin sániiguin, dán sáhkavuorustan in sáhte addit makkárge loahpalaš vástádusa sámiiid buresbirgejumis muhto dušše loktet bajás muhtun áššiid, mat mu mielas leat dehálaččat go guorahallat sámiiid buresbirgejummi oppalaččat. Daningo mu dutkamuš lea álo leamaš veardideaddji, maiddái dán sáhkavuorus buvttán ovdan álgoálbmogiid riikkaidgaskasaš perspektiivva ja ovdamearkkaid eará álgoálbmogiid gaskkas.

Mii lea buresbirgejummi?

Máilmmi dearvvasvuohtaorgána (WHO) ovttahtta buresbirgejummi dearvvasvuhtii: rievdadusat ekonomalaš, sosiálalaš, politihkalaš ja psykologalaš diliin váikkuhit dábalččat ovttaskas olbmo ja servoša dearvvasvuhtii. Buresbirgejummi guovddáš dahkkiide gullet dorvvolašvuohta, eallima vuodđodárbuid (biebmu, suodji, biktasat, energiija jna.) deavdin doarvai bures, persovnnalaš friddjavuohta, buorit sosiálalaš gaskavuodát ja fysalaš dearvvasvuohta. Dearvvasvuohta lea viiddes doaba, mii sistisdoallá sihke ovttaskas olbmo ja searvušdási. Dego dás vehá maŋnelis boahtá ovdan, de dearvvasvuohta guoská maiddái luonddubirrasa dillái – sihke luonddubirrasa ja ekosystema dearvvasvuhtii ja dasa, mo dat dilit váikkuhit olbmo dearvvasvuhtii.

Dearvvasvuođa lassin sáhttit hupmat maiddái sosio-ekonomalaš buresbirgejumis nappo das, ahte sihke ovttaskas olbmos ja servošis leat vejolašvuodát áigáibohtui sihke servodatlaš ja sosiálalaš oassálastimii. Ovdamearkka dihte ILO-soahpamuša 169 álgodeaksta váldá vuhtii álgoálbmogiid viggamušaid kontrolleret iežaset institušuvnnaid, eallivugiid ja ekonomalaš ovdáneami sihke doalahit ja ovddidit iežaset identitehtaid, gielaid ja oskkuid dan riikka vuogádagaid siste gos sii ássat. Maiddái soahpamuša 7 artiklas celkojuvvo: ” álgoálbmogiin lea vuoigatvuohta ieš mearridit iežaset eallimii, oskui, institušuvnnaide, vuoigatvuohtalaš buresveadjimii ja maiddái daid guovlluid eatnamiidda, gos sii ássat dahje maid sii muđui geavahit, váikkuheaddji ovddidandoaimmaid vuoruheamis.”

Máilmmi dearvvasvuohtaográna deattuha maiddá kultuvrralaš árbbi mearkkašumi buresbirgejumái: vaikko kulturárbi ii leačča seamma konkrehtalaš go fysalaš dárbbut, de das fuolakeahhtá dat lea buot servodagain alla árvvus adnon dahkki. Maiddá árbevirolaš geavahagain, mat leat oktavuodas ekosystemaide, lea stuora mearkkašupmi sosiálalaš buresbirgejumi ráhkadeamis.

Manna čavčča válddiimet stuora lávkki álgoálbmogiid olmmošvuoigatvuođain, go ON:a almmolaščoahkkin dohkkehii logiid jagiid bargama maŋjel Julggástusa álgoálbmogiid vuoigatvuođain. Julggástusa vuolggasadjin lea dorvvastit minimastándárddaid álgoálbmogiid vuoigatvuođaid ollašuttimii.

Olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvan gullá lunddolaččat lahka oktii sihke ovttaskas olbmo ja kollektiivvalaš buresbirgejumái. Julggástusa 43 artiklas celkojuvvoge: Dán julggástusas dovddastuvvon vuoigatvuođat hábmejít minimastándárddaid máilmmi álgoálbmogiid ceavzimii, árvui ja buresbirgejumái. Dása lassin julggástus dovddasta ja deattuha, ahte álgoálbmogiin leat kollektiivvalaš vuoigatvuođat, mat gáibiduvvojít sin eksisteremii, sin buresbirgejumái ja oktasašvuhtii álbmogin.

Álgoálbmogiid buresbirgejumi indikáhtorat – ON:a bargujoavkku raporta

ON:a Álgoálbmogiid bistevaš forum ávžžuhii iežas goalmát ja njealját čoahkkimis guorahallat dárkileappot álgoálbmogiid buresbirgejumái gullelaš áššiid ja čielggadit álgoálbmogiid buresbirgejumi deháleamos indikáhtoriid. Das čuovui, ahte Kanada Ottawas dollojuvvui bargoseminára njukčamánu 2006, masa oassálaste 11 áššedovdi ja observerejeaddjin mánggat álgoálbmogiid servviid ovddasteaddjit, virgeolbmot ja dutkit (UNPFII 2006).

Seminára oktan váldotemán badjánii jearaldat álgoálbmogiid buresbirgejumi mihtideami hástalusain. Dát hástalusat gullet ee. sierralágan metodaide identifíeret álgoálbmogiid, kvalitatiiivvalaš ja kvantitatiiivvalaš metodaide sierraláganvuođaide, dárbbui fuomášit ja gudnejahtit álgoálbmogiid intellektuálalaš oamastanvuoigatvuođaid, sihke dárbbui doarjut kultuvrralaččat relevánta mihtidanstándárddaid ja álgoálbmogiid ásahan kultuvrralaš ráddjehusaid, mat gusket dieđu juohkimii sin birra (UNPFII 2006).

Seminára áššedovdilahtut giddejedje fuomášumi álgoálbmogiidda guoskevaš dieđu váilumii. Fuolakeahhtá earenoamážit oarjemáilmmi statistihkkaguovddážiid viiddes diehtovuoduin, de dárkilis ja namalassii álgoálbmogiid iežaset dárbbášan diehtomateriála mearri lea rájálaš. Maiddá ráddjehusaid ja álgoálbmogiid sierralágan oainnut ja máilbmegovva váldojuvvui ovdan, ja semináraoasseváldit gávnnehedje, ahte seminára oktan ulbmilin lei doaibmat deaivvadanbáikin ráddjehusaid statistihkkadieđuide áshuvvon gáibádusaid ja álgoálbmogiid oainnuid ja dulkomiid gaskkas, mat sis leat buresbirgejumis. Čoahkkimis deattuhuvvui maiddá dárbbu álgoálbmogiid iežaset čoaggin materiálii ja diehtovuoduide, ii dušše danin ahte ná váldojuvvojít buorebut vuhtii álbmoálbmogiid iežaset oainnut iežaset buresbirgejumis muhto maiddá danin, go álgoálbmogat muhtumin eahpidit stáhtaid virggálaš statistihkkadutkamušaid (UNPFII 2006).

Nubbin guovddáštemán loktanii jearaldat das, mo sohkabeallesensitiivvalašvuohta galggašii váldot vuhtii álgoálbmogiid buresbirgejumi indikáhtoriid čielggadettiin.

UN:a Álgoálbmogiid bistevaš forum lea meroštallan sohkabeallejearaldagaid ja mánáid áššin, maid galggašii váldit vuhtii buot mearrádusdihakamis ja ságastallamiin. Semináras evttohuvvui, ahte oktan earenoamáš buresbirgejumi indikáhtorin váldojuvvošii nissoniidda čuoheci veahkaváldi (UNPFII 2006). Dát lea hui positiivvalaš lávki go váldit vuhtii, ahte álgoálbmogiid nissoniidda čuoheci veahkaváldi lea máilmmis nu dábalaš (mángei mihá dábáleabbo go váldoservodaga nissoniidda čuoheci veahkaváldi).

Sámi nissoniidda ja -mánáide čuoheci fysalaš ja earenoamážit seksuálalaš veahkaváldi lea ain tábu sámi servodgas. Dan birra ii mielas hubmojuvvo, ja dan lea váttis buktit ovdan ja dat leat doaisttáži dutkojuvvon hui unnán. Nissoniid (nappo oaffariid) sivahallan ja heahpat, mii dávjá gullá seksuálalaš veahkaváldái, leat dolvon dillái, mas veagalváldin, buorringeavaheapmi ja eará seksuálalaš veahkaválddi dáhpusaid raporterren poliisii ja eará virgeolbmuid ii leat nu álki. Dilli lea goitge vehážiid rievdamme ja muhtun Norgga beale sámegeiliin áššis lea ságastallon almmolaččat goit muhtun veardde. Resurssat ja suorggi áššedovdamuš goitge váilot goasii oalát, ovdamearkka dihte dorvoruovttut dahje sámegeilat heahtetelefonbálvalusat eai jur leat sámi servošis (Kuokkanen 2008).

Goalmát dehálaš buresbirgejumi indikáhtor lea álgoálbmogiid politihkalaš oassálastin, mii ii leat rádjašuvvan dušše bajildas ja minimaid deavdi konsulteremii. Álgoálbmogiid politihkalaš oassálastima stándardan galggašii leat ovttavewardásaš ovttasbargu ja goabbatbeallásaš vásttolašvuohta (UNPFII 2006).

Bargojoavkku áššedovdit ledje ovttá oaivilis das, ahte álgoálbmogiid buresbirgejumi indikáhtorat galget deattuhit álgoálbmogiid iežaset árvvuid, árbevieruid, gielaide ja árbevirolaš vuogádagaid dego lágaid ja hálddašan- ja ekonomijastivrenmálliid. Dasa lassan galgá váldit vuhtii álgoálbmogiid barggu mearkkašumi ja dan sierra sisdoallu ("oažžut ealáhusa" vs. "oažžut bargosaji") (UNPFII 2006).

Álgoálbmogiid buresbirgejumi indikáhtorat galget váldit vuhtii maiddá álgoálbmogiid ja váldoálbmoga vuogádagaid sosiálalaš, politihkalaš ja ekonomalaš vuorrováikkuhusa, maidda váikkuhit dakkár dahkkit go rasma ja vealaheapmi, gávppogiidda fárran, nuoraid iešsoardimat ja kultuvrras ja árbevirolaš luonddubirrasis gáidan (UNPFII 2006).

Identeha lea guovddáš muhto váddásit mihtideames leahkki olli álgoálbmogiid buresbirgejumis. Sápmelaččaide identitehta okta guovddáš dovdomearkkain lea giella. Nuppe dáfus lea jo álmolaččat gávnnavuvvon, ahte eatnigielas lea guovddáš mearkkašupmi ovdamearkka dihte pasientta dillái ja buorraneapmái. Norggas easka báliid dahkkon dutkamuš čájeha, ahte psykiatralaš buozalmasvuodain gillájeaddji sápmelaččat buorránit jođáneappot, jos sis lei dikšume sápmelaš. Maiddá sámegeiela máhtti ja sápmelaš kulturkonteavstta dovdi buohce- dahje ruovttudivššár sáhtta dahkat buozalmasvuodas veajuiduvvi olbmo dili álkibun, go sutnje ii dárbaš árgabeaibargguid čilget álggu rájes, dego omd. čielgemállása vuoššama dahje nuvttuhiid juolgái bidjama ja dasa lassan beassá vel hupmat iežas eatnigillii.

Ođasmahtton sámi giellaláhka bođii fápmui 2004. Bálvalusaid lea goitge ain váttis oažžut sámegeillii. Sámi giellalága ollašuvvama ja doaibmama čielggadan Juvvá Lemet, Klemetti Näkkäljärvi, dadjá dili joba hedjonan duhátjagi molsašuvvama mañnel. Näkkäljärvi mielde virgeolbmot eai bastte bálvalit sámi olbmuid sámegeillii ja lasiha,

ahte dávjá lea jearaldagas dušše dáhttu. Oassi virgeolbmui guođđá giellalága čuovokeahtá áibbas diehtomielaččat, oassi dieđekeahtá. Nuppe dáfus mánggat virgeolbmot eai oba dieđege, ahte láhka guoská sidjiide (Haapala 2007). Nuppiin sániiguin sámi giellalága ollašuvvamii galggašii dál duodai bidjat návccaid earenoamášdoaimbajiiguin, maiddá sámiid buresbirgejumi namas. Dego dásseválddi presideanta Tarja Halonen dá gieskat namuhii Sámedikki rahpanávvudeamis (Ohcejogas 29.3.08), “gielalaš vuoigatvuođat leat dávjá eará olmmošvuoigatvuođaid ollašuvvama eaktun.” Presideanta Halonen maiddá fuomášuhtii, ahte sámegielat sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusaid oažžumis leat váttisvuođat (www.presidentti.fi/netcomm/news/showarticle.asp?intNWSAID=68928).

Maiddá kollektiivvalaš buresbirgejumi ja ekosystema dearvvasvuođa galgá deattuhit. Mánggat álgoálbmotovddasteaddjit leat maiddá deattuhan, ahte sin buresbirgejumi lea eanemusat čatnagasas sin eatnamiidda ja árbevirolaš geavahaide. Dán sivas dakkár dahkkit dego globalisašuvdna, industrialiseren ja dálkkádatrivdan váikkuhit maiddá álgoálbmogiid buresbirgejumi. Lea lunddolaš, ahte álgoálbmogiid buresbirgejumi indikáhtoriid ráhkadeapmi gáibida viiddes ja čadat dáhpáhuvi dialoga álgoálbmogiiguin ja sin servošiiguin ja maiddá dan, ahte sin oainnut váldojuvvojit áššalaččat vuhtii. Oktan dán barggu stivrejeddji prinsihppan galgáge leat kultuvrralaččat heivvolaš indikáhtoriid ovddideapmi seamma áigge go váldojuvvo vuhtii álgoálbmogiid mánggabealatvuohta (UNPFII 2006).

Ovdamearkkat indikáhtoriin (bargojoavkku álgolustu):

1. Identitehta ja eallinvuohki

- Iežas giela geavaheapmi ja oahpaheapmi/hupman čuoovvovaš sohka buolvvaide
- Vejolašvuohta eatnigielat dehje guovttegielat kultuvrii heivvolaš oahpahussii
 - o Galle proseantta hupmet ág. giela
 - o Galle proseantta mánáin leat oahppame giela
 - o Galle prográmma leat, maid vehkiid/bokte sáhtta oahppat giela ja kultuvrra
 - o Man viiddis lea giellageavaheapmi virgeolbmui ja medias
- Eatnamiid, luondduriggodagaid ja čáziid oamasteapmi, geavahanvejolašvuođat
 - o Man stuorra proseantaoassi álgoálbmogiid eatnamiin lea sin iežaset hálddus/oamastusas
 - o Man stuora proseantaoassi álgoálbmogis oažžu ealáhusa/ lea mielde árbevirolaš ealáhusain
 - o Man stuora proseantaoassi álgoálbmotjoavkku ekonomiijas vuođduduvvá árbevirolaš ealáhusaide
- Servoša kollektiivvalaš dearvvasvuohta, buresbirgejumi
 - o Servošiid dorvvolašvuohta:
 - man galle prográmma leat, maid bargun lea unnidit bearaš- ja nissoniidda čuoheci veahkaválddi
 - nissoniidda čuoheci veahkaválddi viidodat/dábálašvuohta
 - rihkkosiid dábálašvuohta
 - nuoraid iešsoardinlogut buohtastettiin váldoálbmoga seamma loguide
 - o Servošiid eallinfámolašvuohta

- Fysalaš dearvvasvuohta: vurdojuvvon eallinahki (buohtastettiin váldoálbmogiidda), mánáid jápminlohku, diabetesa dábálašvuohta, alkoholisma ja nárkotihka geavaheapmi
 - Dearvvasvuohtabálvalusaid oažžun
 - Kultuvrralaččat heivvolaš infrasruktuvra
- 2. Ekosystema dearvvasvuohta
 - Biodiversitehta
 - Leago luonddu mánggabealatvuohta nu nanus, ahte árbevirolaš ealáhusain sáhtta bargat doarvái stuorra viidodagas
 - Dálkkádatrievdadeapmi, nuoskkideapmi, ássanguovlluid duššama dokumenteren ja daid váikkuhusat árbevirolaš ealáhusaide ja áigáihohtui
 - Álgoálbmogiid oassálastin ja bálkáheapmi ekosystema hálddašepmái
 - Man galle prográmma dahje njuolggadusa leat, mat suodjalit álgoálbmogiid eatnamiid ekosystemaid málbmaroggamis ja eará ii suovdilis/bistevaš geavaheamis
- 3. Álgoálbmogiid vuoigatvuođat ja oainnut ovdáneapmái
 - Álgoálbmogiid hálddašanvuogádagat
 - Álgoálbmogiid hálddašanvuogádagaid ja lágaid dovddasteapmi
 - Friddja, ovddalgihtii addojuvvon dihtui vuodđuduvvi soahpamuš; dievaslaš oassálastin ja iešmearrideapmi buot álgoálbmoga buresbirgejupmái guoskevaš áššiin
 - Stáhtaorgánaid hárbjeha konsulterema viidodat, dábálašvuohta ja beaktivilvuohta
 - Man galle proseantta álgoálbmogiin oassálastet válggaide jna.
 - Riikkaidgaskasaš soahpamušaid ollašuttin ja čuovvun (omd. ILO 169, Álgoálbmotrivttiid julggáštus ja earát relevánta UN:a instrumeanttat)
 - Álgoálbmogiid ja stáhtaid gaskasaš soahpamušaid mearri (UNPFII 2006)

Sápmelaččaid integreren davviriikkalaš buresbirgenvuogádahkii

Almmolaččat guorahaladettiin sámit eai gillá sosiálalaš váttisvuođain dego geafivuođas ja bargguhisvuođas dahje orrunsaaji váilumis dahje dearvvasvuohta- ja sosiálabálvalusaid váilumis lahkáge seamma mearis go mánggat earát máilmmi álgoálbmogiin nu gohčoduvvon vuosttaš máilmmi riikkain dego Kanadas, Amerihkás ja Austrálias. Dasa lea goit muhtun oasis sивvan sámiid soađi mañnel dáhpáhuвvan integreren davviriikkalaš buresbirgenstáhtii. Buresbirgenstáhta vuogádagaide integreremis leat goitge leamaš maiddái negatiivvalaš váikkuhusat sápmelaččaide.

Sámiid dáfus guovddáš probleman lea buresbirgenstáhta-ideologijja ja álgoálbmogiid vuoigatvuođaid almmolaš oktiiheivetmeahttunvuohta. Davviriikkalaš buresbirgenstáhtavuogádat vuodđuduvvá nuppe dáfus dásseárvvu ja sosiálalaš ovttaveardásašvuođa prinsihpaide, ja nuppe dáfus individualismii ja oppalašvuhtii. Dát prinsihpat leat dávjá ruossálagaid álgoálbmogiid kollektiivvalaš vuoigatvuohtaipmárdusaiguin. Sosiologat Sven E. Olsson ja Dave Lewis mielde:

dát gaskaneaset gilvvohalli prinsihpat leat vuodđoeasttan sámiid kultuvrralaš iešstivrema ovddideapmái, daningo dat leat iežaset oasis váikkuhan davviriikkalaš mearrideddjiid, earáid ii-sápmelaš olbmuid ja almmolaš dási

gáržžes oidnui sámiid vehádatvuoigatvuodain. [...] Vuoddoainnus davviriikkalaš buresbirgenstáhtat leat fállan *ovttaskas sápmelaččaide* sosiálalaš dorvofierpmádaga, man ulbmilin lea dáhkidit sidjiide seammalágan eallindási davviriikkalaš váldoálbmogiin seammás, go buresbirgenstáhta lea *návccahuhtán sápmelaččaid kollektiivvalaš vuoigatvuodaid mearkkašumi ja daid ollašuvvama*. (Olsson and Lewis 1995: 177-78; kurs. RK)

Individuálalaš ja sosiálalaš ovttaveardásašvuohta, mat leat olu ráambojuvvon davviriikkalaš buresbirgenstáhta vuodđopilarat, leat nappo guodđán vuhtiiválddekeahttá ja geahpedan sámiid kollektiivvalašvuođa sierra álbmogin, mas leat ovttaskas olbmo vuoigatvuodaid lassin maiddái álgoálbmogiid sajádahkii gullevaš kollektiivvalaš vuoigatvuodát.

Dát ášši lea báhcán almmolaš ságastallamiid olggobeallai maiddái sámiid iežaset gaskkas, mii oasistis sáhtta leat sivvan sámiid iešstivrema ollašuhttinváttisvuođaide dán rádjai. Orru leamen, ahte bajiloidnit (ja maiddái dihto osiin duodalaččat) vuogas systema, mii viggá fállat alladásat sosiálabálvalusaid buot riikkaorruide, maiddái sámiide, lea doaibman seammás suollemas veahkkeoapmin, mainna sápmelaččat leat suddaduvvon ja integrerejuvvon ain beaktileappot válDOServodahkii.¹

Dát ovttaskas olbmuide dárkkuhuvvon sosiálabálvalusat eai váldde vuhtii dange, ahte sápmelaččain álbmogin sáhttet leat árbevirolaččat earalágan oainnut ovdamearkka dihte sosiálabálvalusain dahje dearvvasvuohtafuolahusas, daid prioriteremiin, dábiin ja dárbbuin ordnet namuhuvvon bálvalusaid ja maiddái árvvuin ja návdduin, man nala bálvalusat huksejuvvojit. Ovdamearkka dihte mánggaid álgoálbmogiid máilbmeoainnus ovttaskas olmmoš ii vealtakeahttá adnojuvvo servodaga vuoddoovttadahkan, muhto vuoddoovttadahkan lea dávjá searvvuš. Nuppiin sániiguin ovttaskas olbmo buresbirgejuvvo lea gitta das, mo searvvuš muđui birge oppalaččat (ks. esim. Armstrong 1996).

Suomas dego earáge Davviriikkain, stáhta atná fuola ovttaskas sápmelaččaid buresbirgejumis indiviida ovttaveardásašvuohtaprinsihpa namas. Hárve lea goitge jurddašuvvon, ahte iešstivrenvuoigatvuoda mielde sápmelaččain sáhtášii leat ja *galggašii* leat vejolašvuohta ieš mearridit das, makkár sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusaid sii dárbbášit, makkár vuodu nala, árvomáilbmái ja oainnuide buresbirgejumis dat galggašedje huksejuvvot ja mo daid galggašii buoremusat ordnet. Nuppiin sániiguin, buresbirgejumi deattuheami dušše ovttaskas olbmo dásis lea heajudan ja návccahuhtán sápmelaččaid kollektiivvalaš vuoigatvuodaid mearkkašumi ja ollašuvvama.

Mánggat álgoálbmogat leat aktiivvalaččat vuodján iežaset vuoigatvuodaid iežaset bálvalusaid ordnemiid nu, ahte dain váldojuvvošedje buorebut vuhtii sihke álgoálbmogiid dávjá hui earalágan dárbbut ja daid kultuvrralaš vuoddu ja dasa vuodđuduvvi vuodduárvvut ja oainnut. Buresbirgenstáhtii integrerema heajos bealit leat dávjá báhcán fuomáškeahttá sámiin ieža maiddái. Mánggain eará riikkain dán áššiin lea ságastallon jo logiid jagiid, ja goitge dihto osiin jearaldagat álgoálbmogiid dearvvasvuohta- ja sosiálabálvalusaid (sihke maiddái eará oassesurggiid dego oahpahušvuogádaga) ordnemis ja daid sierra dárbbuin ja vuolggasajiin lea oassi riikkasis ságastallama.

¹ Ks. myös Cathryn McConaghy (2000, etenkin luku 5), joka analysoi “hyvinvointikolonialismia” ja sen seurauksia Australian aboriginaalien keskuudessa (McConaghy 2000).

Historjjálaš trauma ja sápmelaččaid buresbirgejummi

Mat leat sápmelaččaid buresbirgejummi stuorimus hehttehusat? Jos dán oktavuodas ráddjet buresbirgejummi dearvvasvuhtii (viidát ipmirduvvon sihke fysalaš muhto eandalii psyhkalaš dearvvasvuhtii), de sáhtá dadjat, ahte almmolaččat geahčadettiin álgoálbmogiid gaskkas sihke ovttaskas olbmo ja servoša dásis buresbirgejummi stuorimus hehttehussan lea leamaš ja lea ain ng. historjjálaš trauma. Historjjálaš trauma lea meroštallojuvvon traumáhtalaš dáhpáhusaid čoakkáldahkan ja kausáladahkkin, mii doaibmá máŋgga váikkuhansuorggis (ii nappo leat buozalmasvuhta daninanassii). Dán trauma čihkkojuvvon kollektiivvalaš muittut sirdašuvvet dávjá sohka buolvvas nubbái ovdamearkka dihte vanhemiid doaibman- ja láhttenmáliid bokte (Wesley-Esquimaux and Smolewski 2004).

Máŋggaid álgoálbmogiid buohta okta dákkár historjjálaš trauma lea ásodatvásáhusat. Andrea Smith mielde kolonialismma (mii ovddasta stáhta hárbjehan veahkaválddi) ja ovttaskas olbmuide cuohcán veahkaválddi oktavuoha lea buoremusat oaidnimis ásodatsohka buolvva árbbis. Su mielas sivat álgoálbmogiid otná beaivvi sosiálalaš váttisvuodaide (dego alkoholisma, narkotihka geavaheapmi, veahkaválddi sierra hámit, mánáid seksuálalaš illásteapmi) gávdojit namalassii ásodatáigodagas. Smith mielde álgoálbmogat ellet ain ásodagain dáhpáhuvvon soardima ja veahkaválddi čuovvumušaid earret eará dan dihte, ahte váldoservodat ii leat dovddastan dáhpáhuvvon soardima iige leat váldán dan duodas.

Dás čuovvu, ahte álgoálbmogiid joavkkus joatkašuvvá jaskatvuoha, mii eastá olbmuid ohcamis veahki ja buorránit traumas, mii johtá máŋggaid sohka buolvvaid čađa. Smith cealká, ahte jos stáhtaid hárbjehan assimileren- ja suddadanpolitihkka gávnnavuovvošii almmolaččat olmmošvuoigatvuohtarihkkin, de ovttaskas olbmot eai dárbašivčče heahpanit persovnnalaččat dáid áššiin ságastaladettiin.

Seammás álgoálbmotservošat oáččoše vejolašvuoda oktasaš, kollektiivvalaš buorráneapmái. Ná ii goitge leat dilli, muhto álgoálbmogat ieža jotket koloniánalaš veahkaválddi árbevieru bearaš- ja seksuálalaš veahkaválddi, mánáid seksuálalaš illásteami ja homofobii ja hámis. Ruđalaš ja eará buhtadusat eai veahket dillái nu guhká go álgoálbmogat ieža eai vuos giedáhala servošiiddiset siskkáladas doaibman- ja láhttenhámiid, mat sordet sin ja maid sii leat áiggi mielde ieža oamastan (Smith 2005).

Smith analysa sáhtá doallat deaivása maiddá sámiid ektui. Maiddá sámit leat šaddan vásihit ásodateallima soadi maŋnel. Máŋgasii dát vásáhusat ledje negatiivvalaččat iige daid leat beassan giedáhallet maŋnelgihtii ja dienu dain ii leat máŋgga dáhpáhusas beassan buorránit. Ásodatáiggiin ja eará traumáhtalaš vásáhusain hupmamis ja daid váldimis ovdan ii leat sáhka mannan áigái darváneames, dego muhtumin čujuhuvvo (Valkonen 1998; Valle 1998; Rasmus 2006).

Dego máŋggat dutkamušat ja áššedovdit leat buktan ovdan, de traumáhtalaš vásáhusain áhtanuššan ja buorráneapmi gáibidit, ahte dákkár áššit giedáhallojuvvovjit vai “hávit” sáhttet savvot. Ovdamearkka dihte luoddagálli barggu bargan psykiatra ja dutki Judith Herman lea ovddidan málle trauma dagahan streassa buorránanproseassas. Málles leat golbma sierra muttu: vuosttaš muddu lea

dorvvolašvuohtadili oažžun, nubbi lea muitin ja morašteapmi, ja goalmát muddu lea ođđasit čatnašit árgabeaivve eallimii. (Herman 1997). Almmá nuppi ja goalmát muttu goalmát, buorráneapmi/silolaš čávdamuvvan ii leat vejolaš. Dan dihte, go mii hupmat sámi servodaga buresbirgejumis ja dan boahhtevuodas, livččii hui dehálaš bargat garrasit – eará doaibmabijuid lassin – maiddái historjjálaš trauma ja dan dagahan streassa ja eará dávdamearkkaid čielggadeami ovdii. Dego álgoálbmogiid ovddasteaddjit dávjá deattuhit, mii guorrat boahhteáigái ovddit sohkaoluovvaid juolgeuottaid mielde. Vai dát boahhteáigi livččii positiivvalaš, de lea dehálaš ahte dát luottat leat čavdát, ollislaččat.

Loahpahussan háliidan vel ođđasit giitit bovdehusas dán dehálaš ávvudeapmái ja seminárii ja ávžžuhit bealistan ahte dat buorre bargu joatkašuvvá ovttasbarggus buot guoskevaš ásahusaiguin, orgánaiguin ja eiseválddiiguin. Seammás ávžžuhan maid min buohkaid, eandalitge sámiid ieža, suokkardit sámi buresbirgejumi sisdoaluid. Mat leat sámi dárbbut ja bálvulusaid vuolggasadji? Makkár bálvulusaid sámit dárbbasit, maid sii háliidit? Mo mii hálidivččiimet ordnet omd. beaivedivššu, boarrasiidsiiddaid ja heahtebálvulusaid? Mo livččii sámi servodat, jos álggašeimmet planet stáhtaid mearridan ráddjehusaid haga? Livččiigo omd. beaivedikšu mánáid ja boaresolbmuid oktasaš báiki? Livččego boarrasit olbmot eanet mielde skuvllain? Makkár biebmá fállujuvvošii davi guovllu skuvllain? Dát leat dušše muhtin gažaldagat midjiide smiehttat ovddosguvlui ovttas. Mun sáván lihku Sámi Soster-searváid ja otná ávvudoaluide.

Čujuhusat:

- Armstrong, Jeannette (1996). "Sharing One Skin". Okanagan Community. *The Case Against the Global Economy. And for a Turn Toward the Local*. J. Mander and E. Goldsmith. San Francisco, Sierra Club Books: 460-470.
- Haapala, Eero (2007). Saamen kielilaki lähes tuntematon viranomaisille. *Lapin Kansa* 29.12.:1.
- Herman, Judith (1997). *Trauma and Recovery: The Aftermath of Violence--from Domestic Abuse to Political Terror*, Basic Books.
- Kuokkanen, Rauna (2008). " Sámenissonat, "árbevierru" ja veahkaválddi hámit." *Sámi Dieđalaš áigečála* 1.
- McConaghy, Cathryn (2000). *Rethinking Indigenous Education: Culturalism, Colonialism, and the Politics of Knowing*. Flaxton, Qld, PostPressed.
- Olsson, Sven E. and Dave Lewis (1995). Welfare Rules and Indigenous Rights: the Sami People and the Nordic Welfare States. *Social Welfare with Indigenous Peoples*. J. Dixon and R. P. Scheurell. London & New York, Routledge: 141-87.
- Rasmus, Minna (2006). Bággu vuolgit, bággu birget. Sámemánáid ceavzinstrategiijat Suoma álbmotskuvlla ásodagain 1950-1960-loguin. Oulu, Giellagas-instituhtta, Oulu universitehtta.
- Smith, Andrea (2005). "Native American Feminism, Sovereignty, and Social Change." *Feminist Studies* 31(1): 116-132.
- UNPFII (2006). *Report of the Meeting on Indigenous Peoples and Indicators of Well-Being*. New York, United Nations Permanent Forum on Indigenous Issues.
- Valkonen, Sari (1998). "Että tällöinen saamelainen minä olen". Saamelainen identiteetti asuntolasukupolven elämäkertojen valossa. Tampere, Tampereen yliopisto.

- Valle, Sini (1998). Hän ja asuntola. Viiden saamelaisen kokemuksia asuntolasta. Rovaniemi, Lapin yliopisto.
- Wesley-Esquimaux, Cynthia C. and Magdalena Smolewski (2004). *Historic trauma and Aboriginal healing*. Ottawa, Aboriginal Healing Foundation.